

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL III.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő
Deák Péter

Írta

Ádány Tamás, Badó Attila, Békés Ádám, Benke József, Czeti István,
Földi András, Hamza Gábor, Király Miklós, Koi Gyula, Kukorelli István,
Landi Balázs, Pókecz Kovács Attila, Sándor István, Schweitzer Gábor, Szabó Béla,
Szabados Tamás, Szoboszlai-Kiss Katalin, Tóth J. Zoltán, Váczi Péter

ISBN 978 963 664 066 8

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.
www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

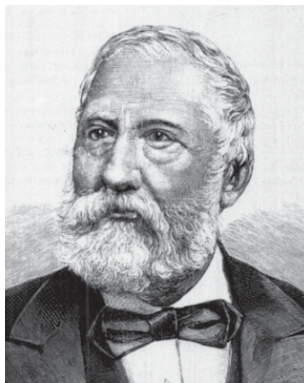
© Hamza Gábor, 2024
© Akadémiai Kiadó, 2024

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Felelős szerkesztő: Kovács Natália
Olvasószerkesztő: Rácz Attila
Nyomdai előkészítés: Mocsonoky Gábor
Fedélterv: Markó Natália
Termékmenedzser: Egri Róbert
Nyomdai munkálatok: Sowa Sp. z o.o.
Megjelent 24,67 (A/5) ív terjedelemben

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Cziráký János József (1818–1884), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja

Cziráký János József császári és királyi kamarás, valódi belső titkos tanácsos, tárnokmester, országbíró, aranygyapjas vitéz, a Szent István- és Vaskorona-rend vitéze, a Szent Gergely-rend nagykeresztese, jogi doktor, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja volt. Itt utalunk arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban elfogadott alapszabálya az „igazgató tag” elnevezést az „igazgatósági tag” terminus technicusszal váltotta fel.

Cziráký János József 1818. december 29-én Budán arisztokrata család gyermekeként született. A Cziráký család a szóbeli emlékezet szerint egészen az Árpádok idejéig, de legalább a XII. századig, az írott források alapján pedig egészen a XIV. századig tudta visszavezetni gyökereit. Édesapja gróf Cziráký Antal Mózes (1772–1852) jogász, országbíró, császári és királyi kamarás, a Magyar Tudományos Akadémia (Magyar Tudós Társaság) alapító és igazgatótanácsi tagja volt. Cziráký János József édesapja második házasságából született, édesanyja gróf Batthyány Mária volt. A szintén jogász édesapa fiát a családi tradíciót követve konzervatív katolikus főúri szelvényben, az uralkodó dinasztia iránti hűségre nevelte.

Az ifjú Cziráký János József a gimnázium alsó négy osztályát magántanulóként végezte, vizsgáit a piarista rend pesti gimnáziumában tette le. Ötödikes korától az iskola tanulója lett, itt kötött életre szóló barátságot gróf Mailáth Györggyel (1818–1883), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagjával, a későbbi országbíróval.

A pesti piarista (kegyesrendi) gimnázium elvégzése után jogi tanulmányokat a Pesti Egyetemen folytatott. Az egyetemen Horvát István (1784–1846) történetész gyakorolta rá a legnagyobb hatást. Doktori szigorlatait királyi ki-

tüntetéssel (*promotio sub auspiciis regis*) tette le. Az 1838. július 2-án a pesti egyetem jogi karán tartott értekezésének védéséről a *Honművész* folyóirat részletesen beszámolt. Disszertációjában három ív terjedelemben *Assertiones ex universa jurisprudentia et scientiis politicis* – a disszertáció Budán 1838-ban nyomtatásban is megjelent – címmel írt általános jogi kérdésekről. Az értekezés latin nyelven tartott védésen több arisztokrata és főpap is megjelent. Cziráky János József munkáját az uralkodónak ajánlotta. Az értekezés sikeres megvédését követően átadták neki az uralkodó, V. Ferdinánd (1835–1848) által küldött, betűivel ékesített gyémántgyűrűt.

Említést érdemel, hogy Cziráky János József széles körű nyelvismerettel is rendelkezett. Iskolai tanulmányai mellett, a latin és a német nyelven felül, elsajátította az olasz, a francia és a spanyol nyelvet is.

Tanulmányait 1839-ben fejezte be. Tanulmányai befejezését követően édesapjával hosszabb utazást tett Itáliában. Milánóban részt vettek Ferdinánd Lombard-Velencei király koronázási szertartásán, majd Rómába mentek. Rómában XVI. Gergely pápa is fogadta őket audiencián. Hazatérésük során, utazásukat megszakítva, rövid időt töltöttek Fiumében, ahol Cziráky János Józsefet a város szenátusa tisztelete jeléül Fiume és Bukári patríciusai közé választotta.

Hazatérése után Somssich Pongrácz királyi személynök mellett ügyvédgyakornokként dolgozott. Az ügyvédi vizsga letétele után Sopron vármegye aljegyzőjévé nevezték ki. 1840-ben a magyar udvari kancellária fogalmazója lett. Az udvari kancellárián gróf Mailáth Antal főkancellár és közvetlen főnöke, Bartal György udvari tanácsos irányításával készült a közéleti pályára. Már kancelláriai fogalmazói éve alatt tevékenyen részt vállalt Fejér, Sopron és Vas vármegye közgyűléseinek munkájában. 1842-ben elnyerte a császári és királyi kamarási címet, majd még ebben az évben udvari titkár lett. Arisztokrataként az 1843-as országgyűlésen a felsőház tagjaként az uralkodóhoz hű konzervatívok egyik vezéralakja, vezető személyisége lett.

A *Nemzeti Ujság*ban 1844. július 2-án jelent meg B. Mednyánszky Alajos. *Gyászszesi utóhang* című írása. Ebben a nekrológnak tekinthető cikkében részletesen bemutatta Mednyánszky Alajos (1784–1844) magyar királyi belső titkos tanácsos, Nyitra vármegye főispánja, író, történész, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja, a XIX. századi iskola-rendszer egyik megújítójának életét és munkásságát. Mednyánszky Alajossal kapcsolatban különös figyelmet érdemel, hogy tagja volt a Magyar Tudós Társaság megalapítása tervének valóra váltása céljából az 1825–1827. évi országgyűlés által kiküldött bizottságnak. Mednyánszky Alajos 1830. szeptember 17-én lett a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja. A következő évben, 1831. november 15-én tiszteletbeli tagnak is megválasztották. Cziráky János József

fenti írásában az alkotmányos ellenzékhez tartozó főnemesről emlékezett meg, akinek politikai nézetei sok vonatkozásban megegyeztek a megemlékezés szerzőjének politikai felfogásával.

Czirák János József 1845. február 1-jén feleségül vette a nála három évvel fiatalabb gróf Louise Elisabeta Dezasse de Petit-Vermeuilt. Házasságukból több gyermek született, közülük öt érte meg a felnőttkort (Konsztancia 1847-ben, Lujza 1848-ban, Antal 1850-ben, Béla 1852-ben és János 1854-ben született). A pesti királyi táblára 1845-ben kapott ülnöki (*baro tabulae regiae*) kinevezést, ahol az elnökségben gyakran helyettesítette a királyi személynököt. Részt vett az 1847. évi országgyűlésen is.

Az országgyűlési tanácskozásokról 1848 tavaszán visszavonult. Csupán bírói hivatalát viselte 1848 október elejéig, majd Pozsonyban élt. A királyi tábla elnökségét 1849 februárjában ismét átvette. Windisch-Grätz herceg 1849 márciusában a pesti tudományegyetem és a József ipartanoda igazgatásával bízta meg. 1849 augusztusában kerületi főispánként szervezte Mosony, Sopron, Pozsony és Vas vármegye hatóságait, de az általa irányított közhivatalokba történő nagyszámú, „ultraproporcionális” osztrák hivatalnok kinevezése miatt lemondott.

A forradalom és szabadságharc leverését követően 1850-ben a bécsi legfőbb törvényszék magyar osztályának elnökévé választották. Tevékenységének elismerésképpen a Szent István-rend kiskeresztjét ítelték oda számára. A Pest kerületi főtörvényszék elnökévé 1850 végén nevezték ki, hivatalát 1854-ig, lemondásáig töltötte be. Czirák János József lemondásának indoka az volt, hogy a kormány csak osztrák bírót nevezett ki, hivatalossá tette a német nyelvet és az osztrák polgári törvénykönyvet (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch – ABGB) is bevezette. Ekkor lett a Vaskorona-rend lovagja és belső titkos tanácsos.

Czirák János Józsefet a Magyar Tudományos Akadémia 1853. március 16-án igazgatósági tagjának választotta. A pesti kerületi főtörvényszék elnöki tisztségéről 1854-ben való lemondása után ismét a magánélet felé fordult. Következő közéleti szereplésére 1859-ben Scitovszky János (1785–1866) bíboros, prímás, esztergomi érsek, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja – akit a Magyar Tudományos Akadémia ugyancsak 1853. március 16-án választott igazgatósági tagjának – aranymiséje alkalmával került sor, ahol Czirák pohárköszöntőjét így fejezte azt be: „Mégfogya bár, de törve nem, él nemzet e hazán.” Beszéde a bécsi udvar részéről felháborodást váltott ki, mivel a „hivatalos nézet” szerint egy belső titkos tanácsos esetében nem megengedhető egy ilyen lázító hatású beszéd tartása.

Czirák János József rövid ideig az országbírói (*judex curiae regiae*) tisztséget is betöltötte. 1860-ban az Októberi Diploma helyreállította az alkot-

mányt, ennek következtében 1860. november 25-én Cziráky elfogadta az országbírói kinevezést. Miután a korszakban a nádori tisztség betöltetlen maradt, az osztrák–magyar kiegyezés előtt magyar felelős kormány sem volt, ezért igazságügyi miniszter hiánya miatt az országbíró kezében központosult az igazságügy irányítása. Cziráky János József az osztrák törvényeket Magyarországon nem tekintette érvényesnek, ezért sürgette a hazai törvények (*leges patriae*, illetve *leges regni Hungariae*) hatályba helyezését. Amikor ezt Bécs elutasította, rövid idő után 1861. január 6-án lemondott hivataláról.

Ezt követően Fejér vármegye főispánjává nevezték ki. Az 1861-es országgyűlésen a főrendi ház tárgyalásain a Felirati Párt tagjaként vett részt. Pártja az ország ügyeinek rendezése érdekében a békülékenyebb álláspontot képviselve feliratban kívánt az uralkodóhoz fordulni. Az országgyűlés beosztása után lemondott főispáni tisztségéről is.

Deák Ferenc 1865-ös húsvéti cikke nyomán kialakult közhangulat az uralkodóval való viszony rendezése mellé állt, ezért a Pesten megnyitandó országos gazdasági kiállításra a Ferenc Józsefet meghívó küldöttség vezérszónoka Cziráky János József lett. Még ennek az évnek októberében főkamarsmesterré nevezték ki. A magyar királyi főkamarsmesteri tisztséget 1865. szeptember 13. és 1873. július 29. között töltötte be. Főkamarsági kinevezését követően 1865-ben az újra megnyitott országgyűlés felsőházának másodelnökévé (alelnök) is kinevezték. A felsőházi másodelnöki tisztséget három országgyűlési cikluson keresztül (1865–1868; 1869–1872; 1872–1875) látta el.

Cziráky János József utolsó, negyedik ciklusát 1883-ban kezdte Szőgyény-Marich László (1806–1893) elnöksége idején, de ezt 1884-ben bekövetkezett halála miatt kitölteni már nem tudta. 1867-ben Ferenc József királlyá koronázása alkalmából az Aranygyapjas rend (*Ordre de la toison d'or*, *Goldener Fließorden*) tagja lett. Újabb, kivételesen ritka, igen komoly elismerés jele volt az, hogy 1869-ben IX. Pius pápa kitüntette az 1831-ben alapított Nagy Szent Gergely-rend nagykeresztjével.

Cziráky János József 1867-től kezdve konzervatív elveinek megfelelően tevékenykedett a főrendiházban, ahol az ő elnöklete alatt zajlottak a horvát „kiegyezési” tárgyalások, valamint a Fiume ügyét tárgyaló bizottság ülései is. Ő elnökölt a főrendiházban 1868. október 2-án, amikor a magyar–horvát kiegyezés (*hrvatsko-ugarska nagodba*) tervezetét („Horvát-Szlavón- és Dalmátországek és hazánk közt fennforgó közjogi viszonyok kiegyenlítése ügyében”) elfogadták. Itt jegyezzük meg, hogy a főrendiház hivatalosan csak később, 1885-ben, az 1885. évi VII. törvénycikk alapján alakult meg. 1867 előtt elnevezése felső vagy főrendi tábla volt.

Gróf Mailáth Antal (1801–1873) halála után édesapja nyomdokaiba lépve 1873. július 29-től kezdődően királyi főtárnokmester lett. A főtárnokmesteri tisztséget egészen 1884-ben bekövetkezett haláláig töltötte be. Újabb jelentős elismerést jelentett számára az, hogy I. Ferenc Józseftől a Szent István-rend nagykeresztjét is megkapta.

Konzervatív értékrendű, az uralkodó dinasztiához hű „aulikus” arisztokrata volt. A katolikus egyház közéleti szerepvállalását fenntartás nélkül támogatta. Aktív részt vállalt 1848-ban a Szent István Társulat megalapításában. A Szent István Társulat 1848. augusztus 31-én tartott közgyűlésén alelnökének (másodelnökének) választotta meg.

Említést érdemel, hogy Cziráky János József királyi táblai bíró megválasztásához jelentős mértékben hozzájárult népszerűsége a hithű katolikusok körében, mivel korábban a vallásügyi törvényjavaslat felsőházi tárgyalásán a bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteinek állami költségekből való fedezése mellett foglalt állást. 1867-től haláláig világi elnöke volt a Szent István Társulatnak, Károlyi Istvánnal (1797–1881), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjával, Pest vármegye főispánjával, együtt. Megemlítjük, hogy Cziráky János József az 1863-ban megalakult Magyar Földhitelintézet igazgató tanácsának is tagja volt.

A főrendiház napirendjén 1883–1884-ben a külföldön kötött polgári házasságok Magyarországon való elismerése, valamint a katolikusok és az izraeliták közötti házasság lehetővé tétele is szerepelt. Cziráky János József mindvégig ellenezte a polgári házasságot és a két felekezet tagjai viszonylatában házasság kötését jogilag elismerő törvény elfogadását. A főrendiház ülésén 1884. január 12-én vett részt utoljára. Ezen az ülésen a törvényjavaslat ellen szavazott. Életének utolsó napjait birtokán, Lovasberényben töltötte, ahol 1884. február 9-én hunyt el.

Cziráky János József a Kenyeri községben (Vas vármegye) található Sárlos Boldogasszony-templomban nyugszik. Emlékét megőrzendő, sírhelyét a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság „A” kategóriában a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította.

Pókecz Kovács Attila

Cziráky János József főbb munkái

Assertiones ex universa jurisprudentia et scientiis politicis. Budae, 1838. (Doktori védését ismertette a *Honművész* 159 (1838), 461–462; *Mednyánszky Alajos báró életrajza.* Nemzeti Ujság 39. évfolyam, 7. sz. (1844. 07.12), 25–26; Elnöki beszédei a Szent István Társulat kiadványaiban, főrendiházi beszédei a Főrendiházi Naplóban jelentek meg.

Felhasznált irodalom

Főrendiházi Napló, 1865. I. kötet (1865. december 14.–1868. december 9.), 447–449.; Gr. Cziráki János. Magyar Polgár. 1884. 34. sz. 1884. február 12., 3–4.; Medgyesi Somogyi Zsigmond (szerk): *Magyarország főispánjainak története 1000–1903*. Budapest, Ifj. Kellner Ernő Kő- és Könyvnyomdái Műintézete, 1902, 73.; Notter Antal: *A Szent-István Társulat története*. Budapest, Szent-István Társulat, 1904.; Székely Zoltán: *A Cziráki-Ösgaléria*. Győr, Xántus János Múzeum, 1997; Tóth-Barbalics Veronika: *A dualizmus kori főrendiház elnökei és alelnökei*. Történelmi Szemle 57, 2015/4, 541–562.; Sereg Péter: *A legfelsőbb bírói fórumhoz fordulás joga történeti aspektusból, avagy a 160 éve helyreállított Királyi Curia szervezeti kérdései*. Miskolci Jogi Szemle 16. évfolyam, 5. szám (3. különszám), (2021), 527–540.; Hamza Gábor: *Emlékezés Scitovszky Jánosra (1785–1866), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjára*. <https://mta.hu/ix-osztaly/jubileumi-megemlekezesek-106146>; Hamza Gábor: *Emlékezés (ifjabb) Mailáth Györgyre (1818–1883), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagjára*. <https://mta.hu/ix-osztaly/jubileumi-megemlekezesek-106146>; Hamza Gábor: *Emlékezés Cziráky Antal Mózesre (1772–1852), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjára*. <https://mta.hu/ix-osztaly/jubileumi-megemlekezesek-106146> és Fabó Edit: *A katolicizmus védelmezője, gróf Cziráky János*. Magyarágkutató Intézet. 2023.; december 28. (<https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfordulok-hu/a-katolicizmus-vedelmezoje-grof-cziraky-janos>).